

EOL Sprekerslijst 2021

Sprekers: 31; Lezingen: 83, waarvan **nieuwe** lezingen: 23.

Verzorgd door Theo J.H. Krispijn.

Monique Arntz MA – PhD kandidaat Cambridge University

1. Goden van klei? Hoe kunnen we Neolithische figurines interpreteren?

2021

Al in het vroegste stadium van het Nieuwe Steentijd (Neolithicum) in het Oude Nabije Oosten, zo'n 12.000 jaar geleden vinden we in opgravingen kleine beeldjes van mensen en dieren gemaakt van klei en steen. We vinden ze op veel sites in een enorm gebied en ook in latere tijden blijven figurines in gebruik en in de historische periodes kunnen we met zekerheid zeggen dat sommige van deze objecten goden en godinnen voorstellen.

Voornamelijk de Prehistorische vrouwelijke figurines zijn in veel onderzocht en geïnterpreteerd als godinnen, vaak gebaseerd op analogieën met de latere figurines. Zelfs de vroegste figurines uit de Oude Steentijd in Europa, denk aan de beroemde Venus van Willendorf, zijn onderdeel geworden van een 'moedergodin' cultus die schijnbaar universeel aanwezig was in het verleden.

Maar zijn al deze figurines wel godinnen? Hoe kunnen we zo'n claim substantiëren? Kunnen we überhaupt eenduidige interpretaties maken voor objecten die gemaakt en gebruikt zijn door compleet verschillende samenlevingen die door duizenden jaren en ontelbare generaties van elkaar gescheiden zijn? In deze lezing zal de problematiek van dergelijke analogieën worden besproken, alsmede de problemen waar men tegenaan loopt bij het interpreteren van 'betekenis' in archeologische objecten. Deze problemen zijn zo mogelijk nog groter als men onderzoek doet naar prehistorische periodes, waar we vaak weinig weten over de meer immateriële aspecten van het leven zoals bijvoorbeeld geloof.

We kunnen toch veel zeggen over figurines door gedegen archeologisch onderzoek dat zich richt op de materiële aspecten van figurines: hoe zijn ze gemaakt, hoe zijn ze gebruikt en in welke contexten vinden we ze terug. Twee Neolithische sites met zullen dienen als een voorbeeld van deze holistische manier van onderzoek naar figurines: Tell Sabi Abyad in Syrië en Çatalhöyük in Turkije.

R. de Boer (Rients) – Medewerker ONOS en Education Officer voor Cultural Heritage Archeologie Universiteit Leiden.

1. Een kennismaking met het spijkerschrift: zelf puzzelen en lezen

2018

In deze lezing maakt u zich in rap tempo de basisbeginselen van het spijkerschrift en het Akkadisch eigen. Het spijkerschrift werd ontwikkeld voor het Sumerisch rond 3300 v.C., maar werd aangepast voor vele andere talen, de belangrijkste daarvan is het Akkadisch, dat de hoofddialecten Babylonisch en Assyrisch kent. Het spijkerschrift werd gebruikt tot aan ca. 300 n.C. Na een korte introductie gaat uzelf direct aan de slag met een speciaal bewerkte spijkerschrifttekst om te zien hoe dit schrift en het Akkadisch werkt. Hiervoor heeft u geen voorkennis nodig, maar wel zin om te puzzelen. Gebruik van prezi. Een computer, beamer en internetverbinding zijn hiervoor nodig in de zaal.

2. Clash of the Titans: Assyrië valt Egypte binnen (671-663 v.C.)

2021

Directe contacten tussen Mesopotamië en het Oude Egypte zijn schaars in de Oudheid. Het meest dramatisch zijn de veldtochten die het Nieuw-Assyrische Rijk op het hoogtepunt van zijn macht tegen de Nubische farao's ondernam. De Assyriërs hebben vijf keer Egypte direct aangevallen: in 674 v.C. mislukte Esarhaddon's eerste poging maar in 671 v.C. slaagde hij bij zijn tweede poging erin om Neder-Egypte te veroveren. Vervolgens stierf Esarhaddon gedurende zijn derde expeditie in 669 v.C. Zijn zoon Assurbanipal stelde orde op zaken in 667/666 v.C. en kwam nog een keer terug in 664/663 v.C. om de weerbarstige Taharqa een les te leren. De Assyriërs hadden blijkbaar oprecht de bedoeling om de heersers van Neder-Egypte tot hun vazallen te maken. De dynamiek tussen deze heersers onderling en de Nubische farao's maakte het echter lastig om het juk van Assyrië voor langere tijd op te leggen. Bovendien lag Egypte ver van het Assyrische kernland, wat grote militaire campagnes tijdrovend en

duur maakte, daarvoor had Assyrië al genoeg problemen in zijn direct omgeving. De onderwerping van Egypte zou uiteindelijk een illusie blijken...

Drs., MA. C.B. van der Brugge (Carolien), Assyriologe.

1. De rijkdom van Menelaos **2018**

De werken van Homerus, Ilias en Odyssee, worden over het algemeen gezien als spannende vertellingen. Voor wetenschappers zijn ze ook een bron van informatie over de wereld van toen. Steeds meer blijkt dat de verhalen zijn gesitueerd tegen een historische achtergrond. Ofschoon de Feniciërs in beide boeken een kleine rol spelen, is ook over hun geschiedenis het een en ander te vinden, vooral in de Odyssee. In deze lezing worden de wereld van dit zeevarende volk en die van de Griekse verhalen dichter bij elkaar gebracht door een historische betekenis te geven aan enkele passages uit de verhalen van Menelaos, met name aan de informatie die de bedrogen echtgenoot van de schone Helena ons geeft over zijn thuisreis vanuit Troje, zijn verworven rijkdom en zijn ontmoeting met de Fenicische koning Phaidimos.

2. De Nieuw-Assyrische koningen: heersers of handelaren? **2018**

Sinds rond 1850 het spijkerschrift werd ontcijferd hebben we uitgebreid kunnen kennismaken met de Mesopotamische wereld waarvan we in het Oude Testament al hier en daar een glimp hadden opgevangen. Het bleek een wereld te zijn waarin grote rijken opkwamen en weer verdwenen, waarin machtige koningen hun legers aanvoerden en waarin verovering, verwoesting en onderdrukking aan de orde van de dag waren. In deze lezing laat de spreker aan de hand van Nieuw-Assyrische teksten zien dat dit robuuste wereldbeeld helemaal niet zo zeker is. Niet alleen waren de Assyrische koningen zelf erop uit een gewenst imago neer te zetten, ook hebben 19e- en 20e-eeuwse wetenschappers dit beeld met hun vertalingen en interpretaties versterkt. Een nieuwe interpretatie van de teksten laat een heel andere wereld zien: een van elitenetwerken, handel en ja, af en toe ook geweld.

Drs. E. L. A. Cornelisse MA (Eva) – historicus en Egyptoloog (Amersfoort).

1. “Het oude Egypte en Europa vanaf de Renaissance tot in de 19de eeuw” **2017**

Reeds in de tijd van de Grieken en de Romeinen bestond er belangstelling voor de Egyptische beschaving: Homerus’ ‘honderd-poortig Thebe’ is welhaast spreekwoordelijk geworden. Vanaf de Renaissance ontstond langzaamaan een steeds bredere interesse in het oude Egypte met zijn bijzondere monumenten, kunstvoorwerpen en schrift. Een groeiend aantal Europese reizigers bezocht het land en deed hiervan verslag. Wat echter begon met avonturiers en toeristen leidde via verzamelaars en handelaars uiteindelijk tot serieus onderzoek en het ontstaan van Egyptische collecties in diverse Europese musea. Kunnen we al spreken van Egyptologie als wetenschap? Aan de hand van een aantal bekende en minder bekende namen uit de beginjaren van de Egyptologie wordt een inkijkje gegeven in de periode waarin de grondslagen van het vak gelegd zijn: het oude Egypte en Europa vanaf de Renaissance tot in de 19de eeuw. Met PowerPoint.

Dr. J. van Dijk (Jaap) - voormalig Universitair Docent Egyptologie RUG.
Groningen.

1. “Het slachtblok bij de tempelpoort: Gerechtelijke executies of mensenoffers?” **2017**

Verscheidene Egyptische en klassieke bronnen maken melding van het offeren van mensen aan de zonnegod of aan een godin bij de poort van de tempel of het paleis, en bij verscheidene tempels uit de Late Periode bevinden zich grote stenen altaren dichtbij de poort. Werden hierop daadwerkelijk mensen geofferd? En zo ja, was dat dan een ritueel dat deel uitmaakte van de reguliere tempelcultus of is hier slechts sprake van gerechtelijke executie van criminelen? Of sluit het een het ander niet uit? Met powerpoint.

2. “Het koningsgraf van Horemheb (KV 57). Een heropgraving met verrassend resultaat” 2021

Het graf dat Horemheb na zijn troonsbestijging liet aanleggen in het Dal der Koningen werd in 1907 officieel ontdekt en zeer onprofessioneel opgegraven door de Amerikaanse entrepreneur Theodore Davies. Enkele jaren geleden werden de puinhopen die Davies (letterlijk en figuurlijk) in het graf had achtergelaten opnieuw onderzocht door een expeditie uit Cambridge bestaande uit Prof. Geoffrey Martin en de spreker. De resultaten waren verrassend en maakten het mogelijk een jarenlange wetenschappelijke controverse over de regeringsduur van Horemheb te beslechten. Met PowerPoint.

3. “Hauron: een kanaänitische god en zijn verering in Egypte” 2021

In Egypte werden met name in het Nieuwe Rijk verscheidene goden en godinnen vereerd die waren ‘geïmporteerd’ uit het Nabije Oosten, vooral uit het aan Egypte grenzende gebied langs de oostkust van de Middellandse Zee. Behalve voor goden als Baäl en Resjef en godinnen als Anat en Astarte gold dat ook voor de minder bekende god Hauron (of Horon), die in Egypte werd verbonden met Horus en via hem merkwaardig genoeg met de Grote Sfinx bij de pyramiden van Giza. In de lezing passeren zowel de Voor-Aziatische als de Egyptische bronnen de revue om een beeld te schetsen van de plaats van deze godheid in de religies van zijn land van herkomst en van Egypte. Met PowerPoint.

Theo de Feyter – archeoloog en beeldend kunstenaar.

1. Syrië, archeologie en het bedreigde erfgoed

2020

Syrië is archeologisch een zeer rijk land. Het maakt deel uit van het Mesopotamische cultuurgebied waar belangrijke ontwikkelingen, zoals landbouw, aardewerk, het schrift, stedenbouw en staatsvorming in een zeer vroeg stadium hebben plaatsgevonden. Deze ontwikkelingen zijn ook terug te vinden op en in de Syrische bodem.

De lezing bestaat uit twee delen. In het eerste gedeelte passeert een aantal voorbeelden van de rijke Syrische archeologie en geschiedenis de revue: van de eerste dorpen waar aardewerk werd geproduceerd uit het zevende millennium tot de hoog ontwikkelde steden en stadstaten uit de Bronstijd (3e en 2e millennium v. Chr.) en de IJzertijd. Dit gedeelte sluit af met een aantal inheems-Romeinse, Byzantijnse en Middeleeuwse monumenten. Nederlandse archeologen hebben een betekenisvolle rol gespeeld in het archeologisch onderzoek.

Het tweede gedeelte is gewijd aan het verdwenen of bedreigde erfgoed. Niet alleen historische monumenten, maar ook het minder zichtbare bodemarchief is door bombardementen, moedwillige vernietiging en illegale opgravingen op grote schaal vernietigd. Is het mogelijk dit erfgoed te restaureren en zo ja, moet dat ook gebeuren? Ook komt de in het kader van de politieke situatie niet onbelangrijke vraag aan de orde wie dat dan gaat doen en betalen.

2. Het archeologisch bedrijf in tekeningen en schilderijen

2021

De Nederlandse kunstenaar en archeoloog Theo de Feyter (1947) reisde vanaf de jaren tachtig regelmatig naar Syrië, en legde het erfgoed ter plekke in tekeningen, gouaches en schilderijen vast. Voor de oorlog kon hij in Palmyra, de belangrijkste toeristische bestemming van Syrië, de beroemde triomfboog, de Bel-tempel en andere gebouwen nog zien staan. Sindsdien keerde hij meerdere malen terug: in 2017 reisde hij met journalisten van het NRC Handelsblad en in 2019 op uitnodiging van de Syrische Oudheidkundige Dienst. Hij tekende en schilderde toen de verwoeste monumenten. In de lezing ‘Tussen de ruïnes van Palmyra’ toont hij zijn schilderijen en vertelt over zijn werk als kunstenaar en zijn ervaringen met Syriërs en de Syrische overheid.

De tentoonstelling ‘Tussen de ruïnes van Palmyra’ is nog t/m 26 juni en vervolgens in oktober en november te zien in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

Dr. J.M.F. Fritschy MA (Wantje) – Egyptoloog (voorheen sociaal-economisch historica en bijzonder hoogleraar Geschiedenis van de overheidsfinanciën).

1. De 'Per-hedj' en de vroegdynastische Egyptische staat **2018**

Pecunia nervus rerum (geld is de zenuw van de staat), dat wist elke staatsman in Europa sinds Cicero. Maar hoe was dat in Egypte? De Egyptische staat kende tot de Ptolemeïsche periode geen monetaire economie, maar wel een Per-hedj. Deze term wordt voor alle perioden van de Egyptische geschiedenis vertaald als 'schatkist' of 'huis van het zilver', en gezien als een aanduiding voor de schatkist van de staat. De hierogliefen-combinatie pr-HD komt al voor in zegelinscripties en op vazen van de Eerste Dynastie. In deze lezing zal de vraag centraal staan wat de inscripties uit die ontstaansperiode van het Egyptische schrift ons kunnen leren over de rol van de Per-hedj tijdens de vroegste periode van de Egyptische geschiedenis. Zilver was in Egypte nog schaarser dan goud. Was de Per-hedj toen echt al het 'huis van het zilver'? En vervulde de Per-hedj inderdaad een centrale rol in het ontstaan van de Egyptische staat?

2. De Egyptische god Seth: verwarrende god of 'god van verwarring'? **2019**

De meest verwarrende god in het oud-Egyptische pantheon is Seth:

- moordenaar van Osiris, maar ook beschermer van Re tegen de onderwereldslang Apophis
- vijand en tegenstander van Osiris' zoon Horus, maar ook diens vriend en partner
- gehate 'vreemdeling', maar ook de god naar wie Ramses I en II hun zoons noemden.

Herman te Velde schreef over deze god al lang geleden een proefschrift, waarvan zelfs een tweede druk verscheen en dat nog in 2011 in het Franse werd vertaald. Te Velde zag Seth als een 'trickster', een godheid die streken uithaalt en zich niet houdt aan ethische normen, zoals die in wel meer godsdiensten voorkomt. Maar wat leren de Piramide-teksten, de oudste religieuze teksten ter wereld, ons over het belang van de verhalen over Seth voor de Egyptische samenleving?

Dr. R. H. van Gent (Rob), senior researcher in de geschiedenis van de wis- en sterrenkunde, Mathematisch Instituut, Universiteit Utrecht.

1. "Het Antikythera Mechaniek" **2019**

In het voorjaar van 1900 vonden Griekse sponsduikers nabij de kust van het eilandje Antikythera een Romeins scheepswrak dat uit ca. 80 v.Chr. dateert. Tussen de diverse naar boven gebrachte voorwerpen bevonden zich ook fragmenten van een koperen mechanisch instrument waarvan de functie voor lange tijd onduidelijk was. Pas in de laatste decennia is duidelijk geworden dat het een ingenieus mechanisch planetarium betreft waarmee de schijnbare posities van de zon, de maan en vermoedelijk ook de planeten voorspeld kunnen worden. In deze lezing zullen de herkomst en de functie van dit bijzonder mechaniek uitgebreid aan de orde komen.

2. "De Herkomst van de Namen van de Sterren en de Sterrenbeelden" **2019**

Volgens de moderne sterrenkundige atlanten is de hemel in 88 sterrenbeelden verdeeld. Het merendeel van deze sterrenbeelden verbeelden personen, dieren en zaken die tot ver vóór het begin van onze jaartelling teruggaan. Ook vele heldere sterren staan op hemelkaarten ingetekend met vaak exotisch of zelfs barbaars aandoende namen. Aan de hand van Babylonische, Egyptische, Griekse, Arabische en Westerse bronnen zal nader ingegaan op de vraag hoe de sterren en de sterrenbeelden hun namen hebben gekregen.

3. "De Geschiedenis van onze Kalender" **2019**

Iedereen weet wat een kalender is. We gebruiken een kalender voor het indelen van onze jaren, maanden, weken, vrije dagen en onze vakanties. Toch is er veel onkunde over de herkomst en geschiedenis van onze (de 'westerse') kalender. Maar weinigen weten dat onze kalender een lange geschiedenis heeft en dat zij kenmerken heeft die al eeuwen, soms zelfs al duizenden jaren, geleden werden ingevoerd. Sommige aspecten van onze kalender, zoals de bepaling van de paasdatum en de hiervan afhankelijke christelijke feestdagen, hebben een nog ingewikkeldere geschiedenis die hun oorsprong hebben in de joodse en Babylonische kalenders. In de lezing zullen, naast de geschiedenis, ook de sterrenkundige en wiskundige aspecten van de kalender genoemd worden en zal uitgelegd worden hoe een 'eeuwigdurende kalender' werkt.

4 "Astrologie: De Geschiedenis van een Pseudo-Wetenschap" **2019**

Zowel de astrologie als de astronomie (sterrenkunde) kennen een zeer lange en kleurrijke geschiedenis: tot ver in de 17de eeuw waren zij zelfs onlosmakelijk met elkaar verbonden. In de lezing zullen, naast de

centrale thema ‘wat is astrologie en hoe is het ontstaan?’, de volgende thema's aan de orde komen: de Babylonische wortels van de astrologie, de Hellenistische synthese, de bijdragen van de Egyptische, de Indiase en de Islamitische astrologie, de bloei in de middeleeuwen, de neergang in de 17de eeuw en de opleving in de 19de eeuw.

5 "Oude en Moderne Speculaties over de Ster van Bethlehem"

2019

Elk jaar wordt in de christelijke wereld de geboorte van Jezus Christus op 25 december gevierd. Een belangrijk element in het Kerstverhaal is de wonderbaarlijke Ster die de Wijzen uit het Oosten naar Bethlehem voerden. Werd het verschijnsel vroeger eenvoudig verklaard als een goddelijk teken, vanaf de middeleeuwen hebben vele theologen, astronomen en astrologen gepoogd om een ‘natuurlijke’ verklaring hiervoor te geven. Zo is onder meer voorgesteld dat de Ster van Bethlehem mogelijk een komeet, een samenstand van planeten, een exploderende ster of een UFO is geweest. In de lezing wordt een overzicht gegeven van de verschillende verklaringen die in de loop der eeuwen voorgesteld zijn en wordt wat dieper ingegaan op de nu meest gangbare hypothesen. Ook wordt ingegaan op enkele andere vragen die het Kerstverhaal oproepen, zoals: is de ware geboortedag van Christus nog te achterhalen, waarom wordt deze op 25 december van het jaar 1 gevierd, wie waren de Wijzen uit het Oosten en hoe kon een ster hun naar Bethlehem leiden?

E. Holwerda (Esther), Egyptologe, werkzaam (geweest) bij Rijksmuseum van Oudheden Leiden en Allard Pierson Museum Amsterdam.

1. Dierenmummies in het oude Egypte

2019

Dat de oude Egyptenaren mensen mummificeerden is bij velen bekend. Niet iedereen zal echter weten dat zij ook dieren mummificeerden. In deze lezing vertelt egyptologe Esther Holwerda waarom de Egyptenaren dit deden. Zo komen koninklijke huisdieren, mummies als 'lunchpakketjes' en heilige tempeldieren aan bod. Er bestond ook eeuwenlang een ware 'dierenmummie-industrie'. Dieren werden gefokt op het terrein van tempels, om uiteindelijk door priesters gedood, gemummificeerd en geofferd te worden. Zo zijn er miljoenen katten, honden, vogels, krokodillen en andere dieren op gruwelijke wijze gedood voor religieuze doeleinden. De spreker zal uitleggen waarom dit gebruik eeuwenlang populair was.

Drs. W. Hovestreydt (Willem) – Egyptoloog.

1. "Recent onderzoek in het graf van Ramses III"

2020

Het graf van farao Ramses III behoort tot de oudst bekende graven in het Dal der Koningen. Al in 1738 maakte Richard Pococke een beschrijving en plattegrond, en in 1769 werd hij gevolgd door James Bruce. Diens afbeeldingen van twee harpspelers in het graf droegen ertoe bij dat het uitgroeide tot een van de bekendste en drukstbezochte graven in het Dal. Toch heeft het lang geduurd tot er van egyptologische zijde belangstelling werd getoond. Pas in de laatste twee decennia is hier enige verandering in gekomen, maar het graf is nooit systematisch gepubliceerd. Dat is jammer want sinds het eind van de 19e eeuw is vooral de achterste helft van het graf sterk beschadigd als gevolg van een of meer overstromingen. Delen van het graf zijn daardoor instabiel geworden en de kans op verdere schade is zeer reëel. Enige tijd geleden is echter een Duits project van start gegaan dat is gericht op conservering, onderzoek en publicatie van het gehele graf. Het project heeft inmiddels twee succesvolle seizoenen achter de rug. Een volgend seizoen is gepland voor de zomer van 2021. De spreker maakt deel uit van het onderzoeksteam. Na een inleiding over de geschiedenis van het graf en het belang ervan zal hij ingaan op de tot nu behaalde resultaten.

R. van der Iest (Ruwan) MA, PhD-student Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap Rijksuniversiteit Groningen.

1. "Eten als koning: het belang van de dagelijkse offers in de Neo-Babylonische cultuur"

2019

‘Meer dan ooit tevoren, offer ik rijkelijk aan mijn heren Marduk en Zarpanitu.’ Dit is hoe Nebuchadnezzar II zijn gulle gaven aan de goden presenteert in een van zijn vele koningsinscripties. In

deze presentatie zullen we de verschillende aspecten van het dagelijks offer behandelen en zullen we onder andere ingaan op de rol van de koning binnen dit complexe proces. De inscripties van de koningen van de Neo-Babylonische dynastie en de vele spijkerschrifttabletten afkomstig uit de archieven van priesters en tempels, doen vermoeden dat het dagelijks offer de belangrijkste plek in nam binnen de religieuze activiteiten. Iedere priester, binnen de complexe schakels van prebenden, werd strikt in de gaten gehouden en er stonden hoge straffen op het maken van fouten. Samen met de koning waren de priesters verantwoordelijk voor het voeden van de goden. De rol van de koning hierbij was het doneren van luxegoederen. Immers, als hij de goden goed zou verzorgen, zouden de goden goed zijn voor zijn land. Met PowerPoint.

2. “Het Oud-Babylonische Huwelijk” 2020

Hoe huwden de Babyloniërs en onder welke voorwaarden vonden deze huwelijken plaats? Om deze vraag te beantwoorden, zullen wij ons tijdens deze lezing niet alleen verdiepen in paragrafen uit de welbekende Codex Hammurabi, maar zullen wij ook documenten uit de praktijk behandelen. U kunt hierbij denken aan contracten en bonnetjes ter vastlegging en voorbereiding van het te voltrekken huwelijk. Op deze manier zullen we een goed beeld kunnen schetsen van hoe het huwelijk er ten tijde van de Oud-Babylonische periode uitzag, van verloving tot huwelijk en eventueel scheiden, en zullen we onder andere ontdekken hoe de Babyloniërs dachten over polygamie en het huwen van priesters.

3. Huwelijken in de Kolonies: het Oud-Assyrische Huwelijk 2020

Hoe vonden de huwelijken van Assyriërs plaats in kolonies in Anatolië ten tijde van de Oud-Assyrische periode en hoe heeft het lange afstand handelen met Anatolische nederzettingen het Assyrische huwelijk vormgegeven? Tijdens deze lezing zullen wij ons verdiepen in contracten en brieven die licht schijnen op verscheidene aspecten van het Assyrische huwelijk in de kolonies, om zo deze vragen te kunnen beantwoorden. We zullen ontdekken dat, anders dan in de Babylonische cultuur, bigamie niet vermeden werd, dat de vrouwen die de handelaren achterlieten in Assur niet altijd even blij waren met het handelen van hun man en dat zo'n tweede vrouw het ook niet altijd even makkelijk had.

4. Wetteksten in het Oude Nabije Oosten: Werkelijkheid of Ideaal? 2020

Iedereen kent de zogenoemde Codex Hammurabi en wetteksten uit de Hebreeuwse Bijbel wel. Het zijn bekende teksten, die een grote invloed hebben gehad op hoe wij denken over wetgeving in het Oude Nabije Oosten. Oog om oog, tand om tand. In recent onderzoek is deze visie op dit genre van teksten echter in twijfel genomen en is men zich af gaan vragen of deze teksten wel zo normatief waren als wij denken. Tijdens deze lezing zullen wij ons verdiepen in wetteksten uit het Oude Nabije Oosten en deze teksten vergelijken met documenten uit de praktijk, waarbij wij ons zullen focussen op o.a. het huwelijksrecht. Wat zijn de overeenkomsten tussen deze teksten? Wat zijn de verschillen? Hoe zouden wij deze verschillen eventueel kunnen verklaren? Als deze wetteksten geen normatieve teksten waren, wat waren het dan wel?

Dr. K.C. Innemee (Karel) – Gast-onderzoeker bij de opleiding Geschiedenis, Universiteit van Amsterdam.

1. “Er is geen misdaad voor wie Christus hebben: geweld door vroege christenen in Egypte tegen andersdenkenden.” 2017

De eerste drie eeuwen van het Christendom worden vaak geassocieerd met vervolgingen door het Romeinse gezag. Met name in Egypte was de vervolging onder Diocletianus heftig. In de loop van de 4de eeuw, nadat het Christendom wordt gelegaliseerd, vindt er echter een omslag plaats. Deze wordt pas echt goed merkbaar als onder keizer Theodosius niet-christelijke cultussen worden verboden. De patriarchen Theophilus en Cyrillus orchestrerden geweld tegen ‘heidene’, vaak met inzet van groepen monniken die intimideren, plunderen en ook niet voor moord terugdeinzen. Tempels worden geplunderd en/of omgebouwd tot kerken. Ook de kloosterstichter Shenoute is een voorstander van hardhandig optreden en van hem is de uitspraak “er is geen misdaad voor wie Christus hebben.” Hoe valt dit te rijmen met de boodschap van liefde en verdraagzaamheid die in de boodschap van Jezus te vinden is? In deze lezing wordt een beeld gegeven van geweld tegen ‘heidene’ en ‘ketter’ door ‘orthodoxe’ christenen, afbraak en confiscatie van tempels, en hoe men dit rechtvaardigde vanuit een christelijke doctrine.

2. “Deir al-Surian, een klooster op een cultureel kruispunt”**2018**

Ten westen van de Nijldelta ligt een Koptisch klooster dat van de 9e tot de 16e eeuw bewoond werd door een gemengde gemeenschap van Koptische en Syrische monniken. Al meer dan twintig jaar wordt hier door een internationaal team van restauratoren en onderzoekers gewerkt aan het blootleggen van schilderijen en teksten in de kerk van het klooster. Dit levert een fascinerend beeldop van de culturele interactie van Syrisch en Egyptisch christendom. Eén van de boeiende aspecten is dat de meeste Syrische monniken afkomstig waren uit de regio van Mosul en Tikrit, daar waar nu weinig meer over is van Christelijke erfgoed. In deze lezing geeft de leider van het onderzoek een beeld van de meest recente ontdekkingen.

3. “Apotropaeisch Blauw”**2020**

Tot op de huidige dag zijn amuletten tegen het boze oog bijzonder populair in het oostelijk Middellandse Zee-gebied, en ze worden gebruikt ongeacht de religieuze achtergrond van de drager. De meeste hiervan zijn blauw of bevatten blauwe steen (turquoise). Hoewel het geloof aan het boze oog niet in alle culturen voorkomt, heeft blauw als apotropaeische (kwaadafwerende) kleur een lange traditie die waarschijnlijk teruggaat tot in de Egyptische prehistorie. Deze lezing geeft een overzicht van hoe het gebruik van blauw als remedie tegen kwade krachten, met name in Egypte en Nubië, zich ontwikkeld heeft in de loop der millennia, van prehistorie tot in the Christelijk/Islamitische tijd.

Dr. E. Kaptijn (Eva) – onderzoeker Archeologie Nabije Oosten.

1. “Een toekomst voor oude inzichten. Hoe kan archeologische kennis van waterbeheer van nut zijn in moderne samenlevingen?”**2018**

In deze lezing wordt onderzocht hoe moderne samenlevingen profijt kunnen hebben van kennis uit het verleden. Waterbeheer (irrigatie, wateropslag, drainage, etc.) van verleden samenlevingen zal hierbij het centrale thema zijn. Klimaatverandering zorgt er vandaag de dag voor dat samenlevingen op verschillende plekken op aarde te maken krijgen met een veranderende omgeving, bijv. verdroging of juist vernatting. Mensen moeten nieuwe methoden bedenken om met hun veranderde omgeving om te gaan. Dit is een moeilijk proces. Archeologie bestudeert echter voorbeelden van samenlevingen die in staat waren om voor langere tijd te overleven onder zeer lastige klimatologische omstandigheden. Kennis van de levenswijze van deze ‘duurzame’ verleden samenlevingen kan bijdragen aan het voortbestaan van moderne gemeenschappen die onder druk staan door klimaatverandering. Daarnaast is archeologie de enige wetenschap die een lange termijnvisie kan bieden en mogelijk het effect van onze oplossingen op de lange termijn kan evalueren. In deze lezing zullen naast het Nabije Oosten ook voorbeelden uit andere werelddelen de revue passeren. Met powerpoint

Dr. ir. D. Kertai (David) – Conservator Collectie Nabije Oosten, Rijksmuseum van Oudheden, Leiden.

1. “Assyrische koninginnen, harems en eunuchen: wat weten we?”**2021**

In de geschiedschrijving over Assyrië voeren de koningen en de oorlogen die ze voerden vaak de boventoon. Als andere leden van het Assyrische hof al ter sprake komen dan gaat het vaak gepaard met diverse Oriëntalistische vooroordelen over harems en eunuchen. Dergelijke vooroordelen zijn al een aantal decennia geleden ter discussie gesteld als het gaat om andere historische koninkrijken zoals het Ottomaanse Rijk. Nieuwe inzichten hebben nu ook ons beeld van het Assyrische hof doen veranderen waarbij er een veel genuanceerder beeld is ontstaan over de positie en mogelijkheden van individuele leden om zich status en macht te verwerven. In deze lezing zullen we kijken of er harems en eunuchen bestonden in Assyrië, wat de positie van koninginnen was en wat we weten over het Assyrische hof en diens leden.

J.G. Koek (Jan) – voorzitter Mehen, Studiecentrum voor het Oude Egypte, Elst, Niet op donderdagavond. Spreker reist met openbaar vervoer, aanvang bij voorkeur 19.30 uur.

1. “Het dodengericht in het oude Egypte.”**2018**

Bij Dodenboekspreek 125 is meestal een afbeelding te zien van de overledene bij een weegschaal waar zijn/haar hart (dat getuigenis aflegt over zijn/haar individuele levensweg) wordt gewogen tegenover Ma’at (gerechtigheid/rechtvaardigheid). Het doel van de afbeelding van het dodengericht is het anticiperen op een positieve uitkomst van deze toetsing, waaraan iedereen na zijn dood wordt onderworpen. De toetsing moet aantonen of de overledene vrij van zonden is. Als bewijs voor de onschuld van de overledene geldt in de eerste plaats de weegschaal die zich in evenwicht bevindt. Uitgebreid zullen alle elementen op de afbeelding alsmede de tekst worden besproken en wat er zou gebeuren als men niet door de toetsing heen komt. Ook zullen de soms kleine veranderingen in de betekenis van de elementen ter sprake komen, want de afbeelding komt bijna 2000 jaar voor.

2. “De rol en de betekenis van de scorpioen in het oude Egypte”**2020**

Vanaf de Predynastieke Tijd tot in de Griek-Romeinse Tijd komen er amuletten voor in de vorm van een scorpioen. Weliswaar niet in grote aantallen maar toch dringt zich de vraag op waarom mensen zich met scorpioenen sieren, terwijl dit toch niet als eerste voor de hand ligt. Vanaf het Nieuwe Rijk verschijnen er stèles waarop de scorpioenen als vijanden worden gezien en door goden zoals Horus en Bes worden bestreden. Ze houden gevaarlijke dieren, waaronder de scorpioen, vast in hun handen en staan op krokodillen. Ook wordt de scorpioen veel afgebeeld op de scènes van de cultusloop van de farao, die vaak in verband staan met het sed-feest, het ‘vernieuwingsfeest’ van de farao. Al deze voorbeelden worden besproken en getracht zal worden om de betekenis van de scorpioen in het oude Egypte te duiden. Tevens komt de rol van de godin Serket aan de orde.

3. “De zogenoemde ‘botanische tuin’ in de tempel van Karnak”**2020**

De ‘botanische tuin’ is een onderdeel van de tempel Karnak, die bekend is vanwege de vele afbeeldingen van bloemen en planten. De flora die in deze ‘botanische tuin’ is afgebeeld, bestaat uit ongeveer 70 verschillende exotische plantensoorten, waaronder irissen, aronskelken en salie. Dit is mogelijk het oudste voorbeeld van een ‘wetenschappelijke’ verzameling van de flora. Daarnaast zijn er diverse vogels afgebeeld en nog wat runderen en een gazelle. De meeste afgebeelde planten en dieren zullen de revue passeren, daarna zal geprobeerd worden de vraag te beantwoorden waarom deze planten en dieren hier zijn afgebeeld.

Dr. G. van der Kooij (Gerrit), gepens. Universitair Hoofddocent, Universiteit Leiden, Faculteit Archeologie, Leiden.

2018**1. “Vroege fotografie in Palestina (1839-ca1900)”**

In Palestina is de fotografie vanaf het begin toegepast. Eerst door vakmensen uit het westen maar al spoedig ook door lokale studio’s en lokale bewoners. Het ‘tekenen met licht’ onderging in de eerste vijf decennia een groot aantal verbeteringen en vereenvoudigingen om ‘photografiën’ te maken. Daarbij ging het om de kwaliteiten van de camera’s en de chemie van te belichten platen, maar ook de verwerking en verspreiding van de gemaakte beelden (afdrukken en drukwerk). Daardoor veranderden ook de onderwerpen en de doelgroepen. Uiteindelijk ging de amateurfotografie een grote rol spelen, zodat de reiziger niet alleen met gekochte maar ook met eigen foto’s van een reis thuis kon komen. Deze ontwikkelingen worden gecombineerd met de foto-onderwerpen, zodat de leidende vragen zijn: Hoe fotografeerde men (van beeld tot afbeelding), wie, wat, waarom en voor wie. Daarbij komt ook de betekenis ter sprake die de vroege fotografie had voor het verbinden van de geografie met Bijbelse voorstellingen; men zag in de 19e eeuw het Bijbelse verleden in het heden en hield van ruïnes! Bovendien blijken die oude foto’s nu grote waarde te hebben voor bestudering van lokale veranderingen in het landschap, dorps- en stadsleven en talrijke sociaal-culturele elementen. Met powerpoint.

Drs. T.J.H. Krispijn (Theo) – Gepensioneerd docent Sumerologie Universiteit Leiden, Oude Nabije Oosten Studies/Assyriologie –Leiden.

1. “Ebla: geschiedenis en cultuur van een Oud-Syrische staat”**2017**

Vanaf 1963 hebben Italiaanse archeologen gegraven op de ruïneheuvel Tell Mardikh in Noordwest-

Syrië. Al snel werd duidelijk dat zich in de ruïneheuvel de oude stad Ebla bevond, genoemd in de inscripties van de koningen van Akkad uit de 24e eeuw v.Chr. Toen het archeologisch team in 1974 delen van het koninklijk paleis had blootgelegd, werden er archieven gevonden met als hoogtepunt het grote paleisarchief gelegen aan de grote hof in 1975. In dit archief zijn ongeveer 6500 tabletten en tabletfragmenten in hun oorspronkelijke ordening gevonden. De tabletten waren geschreven in de Sumerische taal en in een locale variant van de Akkadische taal. De archieven tonen enerzijds hoe groot de invloed van de Ebla was in Syrië en anderzijds hoe de schrijversopleiding sterk afhankelijk was van die van Zuid-Mesopotamië. In mijn lezing zal ik een overzicht geven van het onderzoek van de ruïneheuvel Tell Mardikh, de culturele en politieke geschiedenis, de activiteiten van het ‘koninklijk bureau’, de taal, de literatuur en schoolopleiding van deze belangrijke staat. Met powerpoint.

2. “De natuur in kunst en literatuur van het oude Mesopotamië” **2018**

De Mesopotamiër voelde zich sterk verbonden met de natuur. In de Akkadische en Sumerische literatuur zijner talrijke verwijzingen naar de natuur, landschapsbeschrijvingen te vinden. Ook in de kunst vinden we vele afbeeldingen van landschap en dieren. De natuur dicht bij huis, zoals de onafzienbare meren en rietbossen werd vaak als idyllisch ervaren, maar de bergen en wouden in het buitenland als gevaarlijk. Aan de hand van passages uit de Sumerische en Akkadische literatuur en voorbeelden uit de kunst zal de spreker laten zien, hoe de Mesopotamiër de natuur en landschap beleefde. Met powerpoint en handout.

3. “Popmuziek in het oude Mesopotamië” **2020**

Uit teksten en afbeeldingen weten we tamelijk veel over de officiële muziek van het oude Mesopotamië, maar van de populaire muziek veel minder. Gelukkig hebben we veel afbeeldingen van scènes uit de volksmuziek. We zien op plaquettes en in beeldjes luit-, en lierspelers, schaars geklede dames met handtrommels, naakte dwergen en apen, kortom een bont gezelschap optreden. Veel van de muzikanten uit de wereld van de populaire muziek behoren tot het ‘derde geslacht’, d.w.z. LBHTI-gemeenschap. Aan de hand van afbeeldingen en teksten hoop ik u kennis te laten maken met de wereld van de popmuziek in het oude Mesopotamië. Met powerpoint.

4. “ ‘De mens en zijn god’ een theologische handleiding voor schrijvers” **2020**

‘De mens en zijn god’, ook wel de ‘Sumerische Job’ genoemd is een Sumerische gedicht dat behoort tot het genre van de wijsheidsliteratuur, d.w.z. literatuur met wijze raadgevingen en instructies. In de eerste plaats is ‘De mens en zijn god’ bedoeld voor schrijvers om gebeden te kunnen componeren, maar het is ook een soort theologische handleiding hoe je je tot je persoonlijke god moet richten als in moeilijkheden bent geraakt. Met powerpoint en handout.

Dit is een uitgebreide versie van de lezing op de studiedag 2020 en het artikel te verschijnen in Phoenix 67.2.

5. “Voor de Sumeriërs” De vroegste bewoners van Zuid-Mesopotamië **2021**

In de meeste handboeken over de geschiedenis van Mesopotamië en het spijkerschrift is te vinden dat de Sumeriërs de uitvinders van het spijkerschrift waren. De voortgaande studie van alleroudste documenten in spijkerschrift van het eind van het vierde millennium v. Chr. geeft stelt die aanname echter ter discussie. Wat weten we van de cultuur van de bewoners van Zuid-Mesopotamië van voor de komst van de Sumeriërs? Wat weten we van hun ‘Ubaid-’ en ‘vroeg Uruk-cultuur’ en welke taal of talen spraken zij? In deze lezing zal ik aan de hand van de archeologie en de studie van de vroegste spijkerschrift-documenten een antwoord op die vragen proberen te geven. Met powerpoint en handout.

Dr. M. Kuhn (Magdalena) – Koptoloog en musicus - Leiden. Spreker zorgt zelf voor laptop en luidsprekers.

2. “Muziek in Romeinse forten aan de Rijn” **2018**

De Limes, de Noordgrens van het Romeinse Rijk was streng bewaakt door forten die vanaf Katwijk tot voorbij Keulen vrij dicht bij elkaar lagen. Door opgravingen is men al het een en ander te weten gekomen over het leven in die forten. Maar hoe was het met de muziek? Werd er ook muziek gemaakt en in welke situatie werd gezongen en op instrumenten gespeeld? In de lezing zal gepoogd worden door afbeeldingen en via de muziek nog meer over het leven in de Romeinse Noordelijke kampen te weten te komen.

3. “Koptische muziek, een oude christelijke muziektraditie in Egypte” 2019

Over de muziek van de Koptische christelijke gemeenschap is weinig bekend. Het is vooral een mondelinge traditie die pas sinds de laatste jaren enige aandacht krijgt. Seculiere muziek is verloren gegaan, maar de Koptische liturgische muziek bloeit noch volop. In deze lezing zullen met afbeeldingen muziekvoorbeelden de wortels van deze muziektraditie getoond worden. Er wordt verder aandacht besteed aan de wijze hoe Kopten in het verleden en vandaag deze muziek uitvoerden en nog uitvoeren en hoe ze op jonge generaties overgedragen kan worden.

3. “Ethiopische en Koptische muziek, twee christelijk orthodoxe muziektradities” 2020

Vaak worden deze twee muziektradities op een lijn gesteld en je hoort opmerkingen zoals “Koptische muziek is toch die vrolijke muziek uit Ethiopië”. Hoe verschillend echter deze beiden bijna even oude, liturgische muziekculturen zijn, zal in deze lezing getoond worden met veel afbeeldingen en muziekfragmenten.

Dr. D.J.W. Meijer – gepensioneerd docent West-Aziatische Archeologie
Universiteit Leiden - Faculteit Archeologie, Leiden.

1. “Kunnen we 14C en historische dateringen harmoniseren? Het geval van twee steden in de 24e eeuw v. Chr.” 2018

Op basis van spijkerschriftteksten en van 14C analyses wordt een beeld gegeven van de (on?)mogelijkheden van een dergelijke harmonisatie. Met Powerpoint.

P. C. Meijerink-Hogenboom (Petra), MA – Assistent-conservator Egypte
Rijksmuseum van Oudheden Leiden & PhD-student Universiteit Leiden.

1. “Papyrus Insinger - Het verhaal van een oud-Egyptische wijsheidsleer in het Rijksmuseum van Oudheden” 2018

Jan Hermann Insinger, een Nederlandse fotograaf en oudhedenverzamelaar, kocht tijdens zijn verblijf in Egypte aan het einde van de 19e eeuw een papyrus beschreven met het demotische schrift. Deze tekst, nu wereldwijd bekend als papyrus Insinger is tegenwoordig onderdeel van de Egyptische collectie van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. De tekst is één van de oudste en meest uitgebreide wijsheidsleren die ons is overgeleverd uit het oude Egypte, waarvan er verschillende parallel fragmenten verspreid zijn over de gehele wereld. In deze lezing hoort u over de inhoud van depapyrus, en leert u de wijsheden die de Egyptenaren zelf wetenswaardig achtten. Maar u hoort ook hoedeze bijzondere tekst uiteindelijk in Leiden is terecht gekomen. Met powerpoint.

2. “Dwalen door het Dodenboek” 2019

Één van de bekendste typen teksten uit het oude Egypte is misschien wel het dodenboek. Deze papyri bevatten talloze spreuken die ervoor moesten zorgen dat de overledene zonder al te veel problemen het hiernamaals zou kunnen bereiken en zich zo bij Osiris, de god van de onderwereld, kon voegen. De tekst, met de bijbehorende afbeeldingen, tonen de vele uitdagingen en gevaren die men op de tocht naar het leven na de dood kon tegenkomen. Ze vertellen hoe men deze kon doorstaan en hoe men uiteindelijk het eeuwige leven in het hiernamaals kon bereiken. Met Powerpoint.

3. “De Godsvrouwen van Amon in de Egyptische Derde Tussenperiode en de vroege Late Periode” 2019

Na het gecentraliseerde Nieuwe Rijk begon een periode waarin Egypte niet werd geregeerd door één farao, maar waren er diverse machtsblokken. In deze Derde Tussenperiode was de stad Thebe, en het bestuur ervan, van groot belang. Deze stad verleende zijn macht aan de cultus van de god Amon. De Godsvrouw van Amon, was de vertegenwoordigster van de echtgenote van deze god, de godin Moet, op aarde en bekleedde daarmee een zeer hoge positie. In deze lezing verkennen we hoe in de Derde Tussenperiode en de vroege Late Periode de wisselende machten in Thebe en de Godsvrouw van Amon aan elkaar verbonden waren. Met Powerpoint.

4. “De zaak Chapocrates – Het wel en wee van een choachietenfamilie uit Thebe” 2020

In een manuscript uit de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden, Papyrus Leiden AMS 31a,

wordt beschreven hoe Chapocrates, een man met vier broers en één zus, afstand neemt van zijn erfenis uit het familiebezit. Dit bezit is verbonden aan de werkzaamheden van de familie als choachieten, die zorg dragen voor graven en mummies. Papyrus Leiden AMS 31a is niet de enige bron die ons verteld over Chapocrates en zijn familieleden. De tekst is afkomstig uit een veel groter archief, wat op dit moment verspreid is over diverse collecties over de hele wereld. In deze lezing zullen we het leven en de activiteiten van Chapocrates en zijn familieleden onder de loep nemen, aan de hand van de manuscripten uit het archief. Daarnaast zullen we zien wat er uiteindelijk gebeurd is met het archief, waardoor de teksten nu in verschillende collecties te vinden zijn.

5. “From the heights of the Pyramids, forty centuries look down on us” – 19e eeuws Egyptomanie

2021

“From the heights of the Pyramids, forty centuries look down on us”. Met deze legendarische woorden zou Napoleon Bonaparte zijn troepen hebben toegesproken toen hij in 1798 arriveerde in Egypte voor een militaire campagne. Op deze campagne nam hij niet alleen soldaten mee, maar ook 167 wetenschappers van diverse expertises. De daaropvolgende publicaties veroorzaakte een brede wetenschappelijk interesse in het oude Egypte. Zo ontstond de Egyptologie. Maar tegelijkertijd groeide ook de fascinatie voor het oude Egypte onder de Europese bevolking. In de 19e eeuw ontstond daarmee de Egyptomanie. In deze lezing kijken we naar verschillende aspecten van deze 19e eeuwse Egyptomanie, van muziek tot mode en van literatuur tot oud-Egyptische elementen op de wereldtentoonstellingen.

6. Oud-Egyptische papier-maché of meer dan dat? – Een collectie cartonnage fragmenten in het Rijksmuseum van Oudheden

2021

In de Grieks-Romeinse periode in Egypte werden cartonnages gemaakt door stukjes linnen of papyrus aan elkaar te plakken met gips of hars. Het werd daarna gebruikt om maskers of volledige omhulsels te maken, die naar de contouren van de overledene konden worden gevormd en daarna werden beschilderd. Het Rijksmuseum van Oudheden bevat een collectie fragmenten uit cartonnage. In deze lezing bekijken we een aantal specifieke fragmenten, naar de teksten die deze fragmenten bevatten, en naar hoe de fragmenten onderdeel werden van de collectie van het RMO.

V. Oeters (Vincent), MA, Egyptoloog, Voorzitter Friends of Saqqara, PhD-student KU Leuven / UGent.

1. "Een blik in de trappenpiramide: de ondergrondse gangenstelsels van Djoser"

2019

Het landschap van Sakkara wordt gedomineerd door de beroemde trappenpiramide van Djoser, Netjerykhet, koning van de derde dynastie (c. 2630-2611 v. Chr.). Zijn piramide, ontworpen door de vizier Imhotep, is in feite onderdeel van een veel groter complex. In de literatuur over Djoser en zijn grafmonument wordt veel gesproken over de bovengrondse onderdelen van dit complex. Uitgebreid komen bijvoorbeeld de omheiningsmuur, het Heb-sed-hof en de Serdab aan bod. Echter, over de ondergrondse onderdelen van het complex wordt meestal niet of nauwelijks gesproken. De spreker heeft tijdens zijn werk als archeoloog in Sakkara maar liefst vier keer de mogelijkheid gehad om eengedeelte van de ondergrondse gangenstelsels te bezoeken. In deze lezing neemt hij u mee in een ondergrondse wandeling door de fascinerende gangen van Djoser. Met PowerPoint.

2. “Gebelein – Een overzicht van oud en recent archeologisch onderzoek”

2019

Ongeveer 28 km ten zuidwesten van Luxor ligt de archeologische site Gebelein op de westoever van de Nijl. Zowel de moderne Arabische naam el-Gebelein (‘de twee bergen’), als de oud-Egyptische naam Inerty (‘de twee stenen’), verwijzen naar twee prominente heuvels op de site. Gebelein is vooral bekend vanwege enkele bekende vondsten die nu verdeeld zijn over verschillende museumcollecties. Zo zijn er bijvoorbeeld enkele goed bewaarde natuurlijke mummies gevonden waarvan de bekendste de zogenaamde ‘Gebelein man’ is daterend uit de Naqada II periode (bevindt zich nu in het British Museum). Ondanks deze belangrijke vondsten is er over de site zelf erg weinig bekend. Helaas wordt Gebelein tegenwoordig erg bedreigd door menselijke activiteiten en is dringende aandacht vereist. Daarom is in 2013 een nieuw archeologisch onderzoek gestart door een team van de Universiteit van Warschau, het zogenaamde Gebelein Archaeological Project. Deze lezing zal een overzicht geven van de archeologische site, haar vondsten en het project waar de spreker aan verbonden is. Met PowerPoint.

Drs. E. Olijdam (Eric) – onderzoeker Archeologie Zuid- & Zuidwest-Azië. Rilland. Lezingen alleen in het zuiden en midden van Nederland en in België i.v.m. reistijd. Niet beschikbaar in januari.

1. “Dilmun, het Zeeland, en de Kassieten” 2018

Tijdens de Oud-Babylonische periode (2000-1600 v.Chr.) was Dilmun één van de voornaamste handelspartners van Babylonië. Archeologisch onderzoek op Bahrain, de tegenoverliggende kust van Saoedi Arabië, en op Failaka, heeft een verscheidenheid aan materiaal aan het licht gebracht dat een interessant inzicht geeft in dit koninkrijk tijdens het 2e millennium v.Chr.

In deze lezing worden de belangrijkste ontwikkelingen van het 2e millennium v.Chr. behandeld. In de City II periode (c.2050-1600 v.Chr.) maakte Dilmun een periode van ongekende sociaal-politieke en economische bloei door, gevolgd door een slecht begrepen overgangperiode. Aan het begin van de City III periode (c.1600-1200 v.Chr.) verloor Dilmun haar onafhankelijkheid en maakte het eerst onderdeel uit van het Zeeland in het uiterste zuiden van Babylonië, om daarna te worden opgenomen in het Kassitische rijk. Doordat een deel van dit materiaal direct gelinkt kan worden aan het grotendeels ongreepbare Zeeland en de vroeg Kassitische periode zijn de ontwikkelingen in Dilmun uitermate relevant voor de geschiedschrijving van Zuid-Mesopotamië net voor na de val van Babylon. Met powerpoint.

L. van de Peut (Lidewij) MA, Assyrioloog en Hettitoloog.

1. De goden verzoeken – verzoeken aan de goden. Zonde en gebed bij de Hettieten. 2018

In de oude hoofdstad van het Hettitische Rijk in centraal Anatolië (ca. 1650-1180 v.Chr.) zijn tussen de vele kleitabletten ook diverse gebeden gevonden. Deze Hettitische gebeden zijn uniek in vergelijking met andere gebedscorpora. Ze zijn geschreven om uitgevoerd te worden op een specifiek moment door één bepaald persoon, meestal de Hettitische koning. In zijn zogenoemde persoonlijke gebeden kon de koning de goden direct om hulp vragen in tijden van nood. Deze teksten geven ons niet alleen een unieke kijk in de relatie tussen de koning en de goden, maar ook over wat de koning doet wanneer zijn rijk bedreigd wordt door vijanden of epidemieën. Bovendien vormen de zondes diene koning opgebiecht in zijn gebeden een unieke bron van historische informatie. Deze lezing geeft een overzicht van het genre met een speciale focus op de functie van de gebeden.

J. Russell, MA (Jonny), PhD-researcher Leiden University, department of Egyptology.

1. Theories and Healing in Ancient Egypt: Explanatory Models in the Ebers Papyrus? 2018

Ancient Egyptian medical texts are notoriously difficult to translate. Past editions of these texts viewed their contents from a Western point of view, seeking to identify anatomical, disease, and treatment classifications which are recognizable to a modern audience. From this, Egyptologists attempted to qualify Egyptian healing techniques and theory as a historical precursor to what is found in Graeco-Roman Medicine (notably Hippocratic and Galenic traditions). Outside of Egyptology, this idea is firmly rejected; one reason being that the Egyptian medical texts are highly esoteric, magical, and ultimately too devoid of reason to have made a significant impact on Classical Philosophy. Both sides of this current debate are problematic; they both analyse the Egyptian papyri from a Western (or Classical) ‘lens’. How do we regain Egyptian notions of human physiology and healthcare from an emic perspective?

This talk will outline how the ancient Egyptians perceived the workings of the human body through an examination of the Ebers Papyrus – the largest medical document to have survived from Ancient Egypt

(dating to 1550 BCE). Rather than seeking to equate our modern understandings of human anatomy and physiology with those of the ancient Egyptians, the presentation will demonstrate how it is possible to extract ancient perceptions of physiology and disease causation from prescriptions which provide limited information. This paper not only challenges current interpretations of the anatomical focus of remedies, it reconsiders the methods for attempts to historically contextualise the Egyptian healing traditions.

2. What is Egyptian medicine, anyway?

2021

For the ancient cultures which produced written documentation on healing practices, medical historians regard ‘the big three’ as the main contributors. These are—dating roughly between 5th century BCE to the 2nd century CE—Graeco-Roman sources (such as the pre-Socratics, Hippocrates, and Galen) ancient Chinese texts (the Mawangdui silk-texts and the Huangdi Neijing), and the early Indian Ayurvedic material (such as the Charaka Samhita). But how do the earlier Egyptian and Mesopotamian medical texts fit into this historical narrative?

Using written documentation from ancient Egypt studied for the NWO funded PhD project at Leiden University, now coming to a close (titled: Ancient Egyptian Perspectives of the Inner Body and Healing: a Historical Contextualisation of Ideas and Practices), this lecture will explore three things. Firstly, who were the individuals involved in healing? Secondly, how did the Egyptians view the body, and the illnesses which were believed to arise within? And finally, how were treatment strategies developed, used, and modified over a period of two-thousand years?

Drs. E.C. Rooker (Elsbeth) – egyptoloog/specialist antieke godsdiensten.

1. “Maát als ethisch richtsnoer”

2017

De Oudegyptische Ma’at is meer dan een godin, meer dan de ordening die bij de schepping in de wereld als tegenhanger van het ongeordende. De Ma’at kende ook een ethische kant die de oude Egyptenaren aansprak op hun morele verplichtingen, op hun handelen voor de samenleving en de medemens. Het is vooral dit aspect dat de Ma’at actueel maakt voor mensen van nu. Ook Egyptenaren maakten zich zorgen over het verval van zeden, over onrechtvaardigheid en over de vraag waarom mensen niets van de geschiedenis leren. Daarbij lijkt de Ma’at een ethisch richtsnoer te zijn geweest endat gold niet alleen voor de mensen, maar ook voor de goden en doden want uiteindelijk leefde iedereen van de Ma’at. In deze lezing wordt op basis van Oudegyptische teksten ingegaan op de ethische kant van de Ma’at en wat dat in het dagelijkse leven betekende. Al gauw zal blijken dat de Oudegyptische opvattingen verrassend actueel waren.

2. “Scheppingsmagie”

2018

De schepper die de wereld verzint in zijn hart en spreekt met zijn tong en de dingen letterlijk in het leven roept. Dat klinkt heel bijbels, maar in het oude Egypte is het niet anders. Daar wordt de scheppergod vergezeld door Sia (inzicht, voorstellingsvermogen) en Hoe (gesproken scheppingswoord) en natuurlijk door Heka (vaak vertaald met magie). In deze lezing bekijken we wie Sia, Hoe en Heka precies zijn en welke uitwerking deze goden of krachten hadden op de wereld en hoedat in teksten is verwoord. Hoe stelden de Egyptenaren zich deze goden of krachten concreet voor?

Aan het einde van de lezing wordt ingegaan op de betekenis en de mogelijke interpretatie van de tekstop de Shabaka-steen of de zogenoemde Memphitische theologie. Deze Shabaka-steen heeft veel theologen beziggehouden omdat de tekst zou duiden op een monotheïstisch leer. Toch zal in deze lezing blijken dat de Shabaka-steen ook heel goed binnen het traditionele Egyptische religieuze systeem is te plaatsen.

3. “Een verloren paradijs in Egypte?”

2019

Mensen uit culturen over de hele wereld hebben zich afgevraagd waarom dingen je overkomen. Ongeneeslijke ziektes, letsel, overlijden, oorlog, hongersnood en natuurgeweld, vrijwel ieder mens krijgt in zijn leven een portie narigheid voor de kiezen en daarin verschillen moderne mensen niet zo erg van antieke. Hierbij dringt zich altijd de vraag op naar het waarom en in veel culturen probeert of de religie of de filosofie er een antwoord op te geven. Sterker nog, de *condicio humana* is veel religies mede het uitgangspunt van de ideeënwereld. Mythen uit verschillende religieuze systemen spreken over een paradijselijke wereld die de mens door eigen toedoen is kwijtgeraakt. Ook uit Egypte kennen we een dergelijk verhaal, het Verhaal van de Hemelkoe, dat is overgeleverd via een aantal graftekstteksten uit het Nieuwe rijk, maar dat waarschijnlijk al veel ouder is. Ook hier lijkt de mens zelf

verantwoordelijk te zijn voor het einde van een tijdperk waarin ze met de goden op aarde leefden. Toch zit er meer in dit prachtige verhaal dan alleen het verlies van een paradijselijke situatie en daar gaan we in deze lezing op in. We bekijken kort de tekst en proberen binnen de context van de Oudegyptische religie een antwoord te geven op de vraag naar de betekenis van dit verhaal.

4. Een enigma in een enigma - cryptografische afbeeldingen uit de onderwereldboeken **2021**

In de loop van het Nieuwe Rijk verschijnen in de onderwereldboeken steeds meer cryptografische afbeeldingen, waarin het mysterie van de regeneratie van licht zeer compact wordt uitgebeeld. Een van de beroemdste is het slotbeeld van het Poortenboek, waarin de zonneboot uit het oerwater omhoog wordt getild en door de hemelgodin Noet in ontvangst wordt genomen. In de loop van het Nieuwe Rijk komen er in het steeds verder uitdijende corpus aan onderwereldboeken nieuwe, ingenieuze afbeeldingen bij. In deze lezing wordt dieper ingegaan op de ideeën en de bijbehorende cryptografische afbeeldingen over de regeneratie van het licht in de aarddiepte, waarbij de nadruk ligt op de originele en goed doordachte wijze waarop de schrijvers van de onderwereldboeken belangrijke kosmische gebeurtenissen in een heel eigen religieuze beeldtaal weten weer te geven.

Prof. Dr. R.J. van der Spek (Bert) – Emeritus hoogleraar oude geschiedenis aande Vrije Universiteit te Amsterdam.

1. Het succes van een economie. Lessen uit de Oudheid

2017

Vooraf in tijden van economische crisis staan de kranten vol van debatten over de oorzaken ervan. In die debatten is er vaak bar weinig historisch perspectief en naar de Oudheid kijkt men al helemaal niet. Toch is het heel verstandig te letten op ontwikkelingen op de zeer lange termijn. In deze lezing gaan we dat wel doen en houden we ons bezig met grote vragen, zoals: Is de markteconomie iets van alle tijden? Welke factoren bepalen het succes van een economie? Uit de Oudheid zijn belangrijke lessen te trekken. Mede n.a.v. R.J. van der Spek, B. van Leeuwen en J.L. van Zanden eds., *A History of Market Performance from Ancient Babylonia to the Modern World*. London: Routledge 2015.

1. De Hangende Tuin van Babylon: mythe of realiteit?

2018

De Hangende Tuin van Babylon is misschien wel het beroemdste bouwwerk van het oude Oosten. Het gold vanaf de Hellenistische periode als één der zeven wereldwonderen. We kennen dit mirakel uit beschrijvingen van Diodorus (waarschijnlijk gebaseerd op Clitarchus), Strabo, Curtius e.a. Volgens sommigen was het gebouwd door de Assyrische koningin Semiramis, volgens anderen door een Syrische (=Assyrische) koning. De Babylonische priester Berossus heeft er in zijn boek mogelijk ook aandacht aan besteed, maar zeker weten we dit niet, omdat we zijn werk alleen uit citaten van citaten kennen. De spijkerschriftbronnen reppen echter met geen woord over het fenomeen en Herodotus heeft het er ook al niet over. Was die tuin er wel? Lag hij misschien in Ninevé, zoals Stephanie Dalley denkt? Maar waarom houden de Griekse bronnen dan zonder uitzondering vast aan Babylon?

2. Het Perzische Rijk: het Amerika van de Oudheid van binnenuit bekeken

2018

De meesten van ons kennen het Perzische rijk vooral uit Herodotus. Dat heeft het nadeel dat je het rijk bekijkt als bijzaak bij de Griekse geschiedenis en vergeet dat het de grote mogendheid was in de zgn. klassieke periode. Tijd om eens te kijken naar Perzische bronnen, bronnen uit Babylon en de archeologie. Ook de Bijbel biedt weer een ander perspectief. Ik ga in op het bronnenmateriaal, de verovering van Babylon door Cyrus, de staatsgreep van Darius en de Bisotun-inscriptie, Griekse vooringenomenheid en Herodotus' behandeling van Perzische gewoonten. Een variant van deze lezing legt meer de nadruk op Xerxes.

2. Cyrus de Grote kampioen van religieuze tolerantie?

2018

Cyrus, de stichter van het Perzische rijk, heeft in de wereldgeschiedenis een goede naam gekregen. De zgn. Cyruscilinder uit de stad Babylon geldt als de oudste verklaring van de rechten van de mens en heeft dankzij de laatste Sjah van Perzië zelfs een ereplaats gekregen in het gebouw van de VN in New York. Herodotus III 89 zegt dat de Perzen hem 'vader' noemden en Xenophon wijdt een moraliserend boek aan Cyrus (de *Cyropaedie*) waarin deze als voorbeeld wordt gesteld. In de Bijbelboeken Jesaja (44 en 45) en Ezra (1 en 6) wordt Cyrus geportretteerd als redder van de Judeeërs uit de ballingschap. In deze lezing zal worden nagegaan op de vraag in hoeverre dit beeld past bij de historische werkelijkheid en waar dit beeld vandaan komt.

Een nieuwe Nederlandse vertaling van de Cyruscilinder is beschikbaar in *Lampas* 48 (2015) 343-6.

3. **Burgerrecht in Athene en Judea in de vijfde en vierde eeuw v. Chr.**

2020

In 451 v. Chr. werd in Athene op voorstel van Pericles de wet aangenomen dat alleen die kinderen het volledig burgerrecht kregen die geboren waren uit ouders die beiden Atheners waren (Aristoteles, *Athenaiōn Politeia*, 26.3; zie ook: Demosthenes, *Tegen Neaira* 59.16 en 52). In ongeveer dezelfde tijd werden in Jeruzalem wetten ingevoerd die huwelijken verboden tussen Judeeërs en niet-Judeeërs. Dat gebeurde toen Nehemia door de Perzische koning Artaxerxes I (reg. 465 – 424) was aangesteld als gouverneur over Juda (445/4 – 433/2 v. Chr. + een nog latere periode) [zie Nehemia 13] en schrijver en priester Ezra door de Perzen naar Jeruzalem was gezonden, in het zevende jaar van een Artaxerxes, mogelijk Artaxerxes I (= 458), maar waarschijnlijker Artaxerxes II (= 398) [Ezra 10]. Is dit toevallig? Heeft het iets met Perzische politiek te maken? Hadden Juda en Athene vergelijkbare redenen de burgerrechtcriteria aan te scherpen? Redenen genoeg om wat te speculeren.

4. **Alexander de Grote in Babylonisch perspectief**

2021

Alexander de Grote trok eind oktober 331 v.Chr. de grote stad Babylon binnen nadat hij op 1 oktober de laatste koning van het Perzische rijk, Darius III, definitief had verslagen bij Gaugamela in Noord-Irak. Babylon was op dat moment één van de grootste steden van de wereld, de grote stad die Nebukadnessar gebouwd had. Alexander bleef er 40 dagen voordat hij zijn tocht voortzette. Een kleine acht jaar later keerde hij er terug en stierf. Alexander wilde van Babylon zijn residentie maken. Er kwam weinig van terecht. Na enkele weken in Babylon werd Alexander ziek en stierf hij op 11 juni 323 v.Chr. Onze kennis over Alexander de Grote berust hoofdzakelijk op Griekse en Latijnse geschiedwerken die honderden jaren na de dood van Alexander de Grote zijn opgeschreven. We hebben ook enkele Babylonische teksten in spijkerschrift over Alexander uit de tijd zelf. Daaronder vallen kronieken, astronomische dagboeken (met daarin historische notities), een ‘profetische’ tekst over de komst van de Grieken (vergelijkbaar met de voorspellingen in het Bijbelboek Daniël 11) en administratieve teksten. Astronomische dagboeken vertellen ons over de slag bij Gaugamela, Alexanders intocht en zijn dood. In de lezing worden de teksten besproken en krijgt u een indruk van de stad.

5. **Geweld en recht: Griekse wereld, de Bijbel en Mesopotamië.**

2021

Conflicten worden in de geschiedenis van mens (en dier) vaak opgelost met geweld. Dat kan zijn in oorlogen tussen staten, maar ook door wraakacties van individuen. Een manier om het private geweld enigszins in te dammen is het geaccepteerd krijgen van rechtsregels. De regel ‘Oog om oog’ (bekend uit de Bijbel en de Codex Hammurabi) is een voorbeeld. Het invoeren van boetes in plaats van persoonlijke wraak is een ander voorbeeld. In de wereld van staten kan geweld ingedamd worden door verdragen. We kijken naar parallellen en verschillen in de wereld van de landen rond de oostelijke Middellandse Zee.

6. **Cyrus en de muren van Babylon**

2021

De muren van Babylon horen (naast de Hangende Tuin) tot de zeven wereldwonderen van de Oudheid. Over die muren is ook heel wat geschreven, zowel door Griekse auteurs als door Babylonische koningen. En de muren zijn opgegraven. Wat weten we van die muren? De muren spelen een rol in de Babylonische, Bijbelse en Griekse verhalen over de verovering van Babylon door de Perzische veroveraar Cyrus (Oktober 539 v. Chr.). Maar de verschillen zijn nogal groot.

Dr. N.T.B. (Nico) Staring – Egyptoloog en archeoloog, postdoctoraal onderzoeker, Universiteit Leiden (LIAS). Leiden.

1. “Sakkara: de verborgen tombes uit het vroege Nieuwe Rijk”

2017

Dankzij recent archeologisch onderzoek zijn we veel te weten gekomen over de grafstructuren uit de late 18de dynastie en later. Maar wat weten we eigenlijk over Memphis in het vroege Nieuwe Rijk, ca. 1539–1339 v.Chr.? Deze graven zijn bijna exclusief bekend vanwege de objecten in hedendaagse museumcollecties. Tot halverwege de 19de eeuw was het Memphitische grafveld het domein van kunsthandelaars en -verzamelaars die er mooie objecten uit de grond opdoken. Van de grafstructuren zelf is tegenwoordig niet veel meer over. Toch is het mogelijk om aan de hand van archeologische overblijfselen, begraafplaatsen elders in Egypte, iconografische data en de museumobjecten een beeld te vormen van de voormalige necropolis van Egypte’s administratieve hoofdstad. Deze lezing werpt nieuw

lichtop de vroege ontwikkeling van het Nieuwerijks grafveld in Sakkara. Met PowerPoint.

2. “Sam Goudsmit en de omzwervingen van een verloren gewaande stèle” 2017

De Amerikaans-Nederlandse natuurkundige Sam Goudsmit was aan het einde van de Tweede Wereldoorlog de wetenschappelijk leider van de Alsos-missie. In het kielzog van de geallieerden maakte het team jacht op Hitlers atoombom. Wat heeft deze markante figuur nu te maken met het Oude Egypte? Tijdens zijn studie in Leiden volgde Goudsmit colleges bij Boeser, de eerste docent egyptologie aan een Nederlandse universiteit. Wat volgde was een levenslange passie voor het land van de farao's. Zijn aanzienlijke privécollectie werd na zijn dood in 1978 geschonken aan het Kelsey Museum of Archaeology in Ann Arbor (Michigan). Onderzoek van de spreker heeft uitgewezen dat 1 object uit die collectie, een zeldzame faience stèle, eigenlijk toebehoort aan het Egyptisch Museum in Berlijn. Deze lezing vertelt het opmerkelijke verhaal van de vermissing van de stèle uit Berlijn, de omzwervingen na de Tweede Wereldoorlog, en probeert te achterhalen hoe en wanneer de stèle Egypte verlaten heeft. Deze historische benadering van de egyptologie werpt nieuw licht op de naoorlogse collectievorming. Met PowerPoint.

3. Grafhergebruik in Egypte tijdens het Nieuwe Rijk 2018

Na afloop van de begrafenis van de grafeigenaar volbrengt het graf zijn primaire taak: het markeren van een begraving. Toch is dat niet het einde van het verhaal. De langste episode in de ‘biografie’ van een grafmonument begint dan pas. In het Oude Egypte werden graven vaak lange tijd gebruikt voor bijbegravingen, bijv. van familieleden, en konden de monumenten, nadat ze enige eeuwen in onbruik geraakt waren, weer hergebruikt worden. In deze lezing wordt gekeken naar de uitingvormen van grafhergebruik in architectuur, iconografie, tekst en gebruik van ruimte in de begraafplaats. Ook wordt gekeken naar de mogelijke redenen van grafhergebruik. Dit onderwerp is nog weinig systematisch onderzocht in de egyptologie en studies richten zich dan voornamelijk op materiaal uit Thebe. In deze lezing wordt recent archeologisch onderzoek in Sakkara gebruikt om het onderwerp vanuit een Memphitisch perspectief te belichten. Met powerpoint.

4. “Van “Graf X” naar het graf van Ry: Toetanchamon’s troepencommandant in Sakkara herontdekt.” 2019

In 2013 ontdekte de Leidse archeologische missie in Sakkara (Egypte, nabij Caïro) een nieuw, monumentaal graf. Een aantal kwalitatief hoogwaardige reliëfblokken bekleedden de muren van de bovengrondse structuur. Daaruit bleek helaas niet de identiteit van de grafeigenaar. Om die reden werd het monument ook wel “graf X” genoemd. Recentelijk slaagde de spreker erin om de identiteit van de grafeigenaar te achterhalen. En wat blijkt: enkele reliëfblokken die zich nu in museumcollecties verspreid over de wereld bevinden, passen precies aan de in 2013 ontdekte stukken te passen. Een monumentale puzzel met meesterwerken uit de tijd van Toetanchamon! In deze lezing volgt u het proces van de opgraving via een speurtocht langs wereldwijde museumcollecties tot een virtuele reconstructie van het grafmonument. U maakt kennis met de Oudegyptische grafeigenaar en komt te weten hoe het graf in de vroege 19^e eeuw werd ontdekt en de afzonderlijke elementen de wereld over zouden gaan.

Prof. Dr. H.J. Stroomer (Harry) – Bijzonder hoogleraar emeritus Berberse en Zuidsemitische talen, Universiteit Leiden, Leiden.

1. "Schrift en schrijftradities van de Berbers van Noord-Afrika" 2018

Er worden in Noord Afrika verschillende 12 Berber talen gesproken. In deze lezing wordt er in historische volgorde besproken welke talen welk schrift hebben gekend of nog steeds kennen.

Dr. R. Strootman (Rolf) – Docent Oude Geschiedenis, Universiteit Utrecht, Departement Geschiedenis en Kunstgeschiedenis, Utrecht.

1. “Purper, een kleurstof kostbaarder dan goud” 2021

In de Oudheid was de verfstof purper kostbaarder dan goud. Dat had te maken met de ingewikkelde productie ervan, maar ook met het feit dat purpergeverfde textiel geassocieerd werd met het koningschap

en, vooral in Griekenland en Judea, met religieuze eredienst. De kostbaarste variant, die mogelijk violetblauw of juist dieprood van kleur was (we weten dat niet precies), werd ontwikkeld in de stad Tyrus en stond bekend als ‘koninklijk purper’. Het verven met deze dure kleurstof was een pan-Mediterraan verschijnsel.

Purper werd gewonnen uit schelpdieren van de *murex*-soort, een vleesetende roofslak die van de zeebodem werd opgedoken en vervolgens ontschelpd en in een ingewikkeld en langdurig proces ingekookt om er kleurstof aan te onttrekken. Voor een enkele druppel purper waren honderden van deze schelpdieren nodig; bergen van weggeworpen schelpresten langs de kust van Libanon – het voornaamste centrum van de purperproductie in de Oudheid was, de naam zegt het eigenlijk al, Phoenicië – getuigen daar nu nog van. Vanwege de kwalijke geuren en dampen moet de purperindustrie een zeer ongezonde aangelegenheid zijn geweest; ook kleding gekleurd met deze verfstof zal flink gestonken hebben.

In deze lezing gaan we in op de manier waarop purper geproduceerd werd – op basis van antieke beschrijvingen van het productieproces in het werk van onder anderen Plinius, en moderne pogingen dat productieproces in het laboratorium na te bootsen. Hoe kreeg men de schelpen aan de oppervlakte? Hoe werkte het proces van koken? Welke kleurvarianten bestonden er en hoe werden die verkregen? En wat is de achtergrond van de monarchale en religieuze connotaties die purper al in het tweede millennium v.C. lijkt te hebben gehad?

2. “Het Bijbelboek Daniel en de strijd tegen de Seleuciden”

2021

Het boek Daniel is berucht en beroemd. Beroemd omdat Daniel het belangrijkste apocalyptische geschrift is in het antieke Judaïsme, berucht omdat het boek is samengesteld uit verschillende oudere en nieuwe teksten vol vreemde visioenen die vaak moeilijk te duiden zijn. De meeste verhalen zijn gesitueerd aan het hof van koning Nebukadnezar van Babylon, die regeerde in de vroege zesde eeuw v.C. Tot de bekendste verhalen behoren de goddelijke toekomstvoorspellingen die als visioenen aan de profeet Daniel gedaan worden, of gedroomd worden door Nebukadnezar (en dan door Daniel worden uitgelegd). De voorspellingen zijn zelfs met de uitleg van de profeet Daniel erbij moeilijk te begrijpen – tot je doorkrijgt dat ze allemaal betrekking hebben op een heel specifieke periode in de Joodse geschiedenis: de eerste helft van de tweede eeuw v.C. toen er in Judea een opstand woedde tegen de Seleuciden, de Macedonische dynastie die na Alexander de Grote over het Midden-Oosten heerste. De meeste Bijbelonderzoekers gaan er dan ook van uit dat het boek Daniel in die laatste periode tot stand kwam.

In deze lezing gaan we eens beter kijken naar de voorspellingen, visionaire beelden en vreemde gebeurtenissen in Daniel in het licht van die latere gebeurtenissen: de Kolos op Lemen Voeten, de waanzin van koning Nebukadnezar, het visioen van het vierkoppige beest dat uit het water oprijst, en het Teken aan de Wand. Ook andere ‘*highlights*’ zoals de jongemannen in de vurige oven en Daniel in de leeuwenkuil zullen de revue passeren. We zullen zien dat er een zéér nauwe relatie bestaat tussen de twee allerergste slechte vorsten in de Joodse traditie: de Babylonische koning Nebukadnezar, die in de zesde eeuw v.C. Jeruzalem verwoestte en een deel van de bevolking in ballingschap wegvoerde, en de Seleucidische koning Antiochos IV Epiphanes, die in de tweede eeuw v.C. met decreten en geweld de Joodse religie verbood en bestreed.

3. “De Isis-cultus in de Hellenistisch-Romeinse tijd”

2021

We kennen Isis vooral als de oud-Egyptische vruchtbaarheidsgodin, de zuster-echtgenote van Osiris en moeder van Horus, wier cultus nauw verwant is aan die van Hathor, de Opper-Egyptische godin met de koehoorns. In de Hellenistische periode sloeg Isis aan het reizen. Zij werd een ‘internationale’ godin, die in het gehele Middellandse Zeegebied vereerd werd, ook door de Grieken en de Romeinen. Hoewel deze Isis in de oudere literatuur als ‘gehelleniseerd’ geldt, behield zij veel van haar Egyptische kenmerken – die werden juist sterker aangezet naarmate haar cultus zich verder verspreidde, bijvoorbeeld naar Rome en Pompeji waar zich belangrijke tempels van haar bevonden. Hoe Grieks zij er soms ook ging uitzien, altijd droeg zij een kruikje Nijlwater bij zich, alsmede een traditioneel sistrum.

Maar in een belangrijk opzicht veranderde Isis wezenlijk van karakter: zij werd voorgesteld als een veel machtiger godin dan zij in Egypte geweest was. In deze voordracht lezen en bespreken we een aantal Griekstalige aretologieën waarin Isis geprezen wordt als de schepper van de wereld en de cultuur, en als een godin die machtiger is dan het Lot en de Dood kan overwinnen. Daar konden zelfs goden als Zeus of Jupiter niet aan tippen. Van een cultus voor de gemeenschap werd de Isis-verering in de derde eeuw v.C. een mysteriecultus waarbinnen individuele aanbidders een persoonlijk band opbouwden met deze almachtige godheid die in staat was iemands lot ten goede te veranderen.

4. “Het Alexandermozaïek uit Pompeji”

2021

In deze lezing wordt ingegaan op het beroemde Alexandermozaïek uit het Huis van de Faun in Pompeji. Het werk werd rond 100 v.C. gemaakt en bevindt zich nu in het Archeologisch museum van Napels. Dit

unieke kunstwerk, vrijwel zeker een kopie van een schilderij dat kort na de dood van Alexander de Grote in Macedonië werd gemaakt, verbeeldt de overwinning van Alexander op het Perzische leger van Darius III. Het is een rijke propagandistische afbeelding die welhaast uit de voegen barst van de ideologische boodschappen, met name opvattingen over de confrontatie tussen ‘Oost’ en ‘West’ die nog altijd doorwerken in ons beeld van de ‘Oriënt’. In deze voordracht gaan we het schilderij ‘lezen’. We ontlede, mede aan de hand van geschreven bronnen, de boodschappen die het bekendste mozaïek uit de Grieks-Romeinse wereld uitdraagt over koningschap, het recht van de overwinnaar en de gunst van de goden. We zullen zien dat in deze door en door Griekse afbeelding meer Nabij Oosterse, zelfs Perzische invloeden zijn verwerkt dan je zou verwachten.

5. “Het Decreet van Kanopos”

2021

De Ptolemaeën, de Macedonische koningen en koninginnen die na Alexander de Grote bijna driehonderd jaar over Egypte heersten, gedroegen zich tegenover hun Egyptische onderdanen als traditionele farao’s. Goede betrekkingen met de priesters van de belangrijkste heiligdommen waren het fundament onder de Ptolemaeïsche heerschappij in Egypte. Van het precaire evenwicht tussen monarchie en priesterlijke elite getuigen verscheidene priesterlijke eredecreten voor de Ptolemaeën: de bekendste daarvan is de Steen van Rosetta, de inscriptie aan de hand waarvan het hiërogliefenschrift werd ontcijferd. In deze voordracht lezen we gezamenlijk een andere, misschien wel interessantere tekst uit het Egypte van de derde eeuw v.C.: het decreet van Kanopos, een door een priesterlijke synode uitgevaardigde, drietalige inscriptie ter ere van koning Ptolemaeus III, koningin Berenike, en hun overleden dochter Berenike.

Er zijn vier exemplaren bekend van het Kanopos Decreet. In deze teksten wordt het vorstenhuis hartelijk bedankt voor het lenigen van een hongersnood, het steunen van de cultus van Apis en Mnevis, en het creëren van vrede en veiligheid door het neerslaan van interne opstanden en het overwinnen van externe vijanden. Er wordt onder meer een nieuw festival ingesteld ter ere van de dynastie, een belangrijke kalenderhervorming wordt afgekondigd, en er wordt een goddelijke cultus voor prinses Berenike ingesteld. Maar deze ogenschijnlijk traditioneel Egyptische tekst bevat meer Griekse invloeden dan je zou verwachten. Dat is ook niet zo gek als je bedenkt dat de tekst oorspronkelijk in het Grieks geschreven is, en daarna vertaald naar het Demotisch en Oud-Egyptisch.

6. “Seleukos de Overwinnaar, opvolger van Alexander”

2021

Na de dood van Alexander de Grote brak een hevige strijd los onder zijn generaals. Toen de stofwolven weer waren opgetrokken, bleek een van hen, Seleukos Nikator (‘de Overwinnaar’) het grootste deel van Alexanders rijk in handen te hebben gekregen. Deze Seleukos, die op de grondvesten van het Perzische Rijk het Seleucidische Rijk vestigde, genoot in de Oudheid tenminste even groot prestige als Alexander zelf, getuige de vele mythische verhalen die later over hem verteld werden, en het feit dat tot in de Romeinse keizertijd mensen er prat op gingen van hem af te stammen.

Tegenwoordig is Seleukos zo goed als vergeten. Zijn boeiende geschiedenis heeft de canon van de geschiedenis niet gehaald – misschien omdat het wereldrijk dat hij stichtte in de ogen van latere Europeanen te ‘oosters’, te weinig Grieks was. Dat is onterecht, en ook jammer, zeker nu we steeds meer aandacht krijgen voor de culturele verwevenheid van de Griekse wereld met het oude Midden-Oosten. Wie was Seleukos, de ‘Opvolger’ die een Perzische prinses huwde en wiens nazaten 150 jaar lang over het Midden-Oosten en Iran zouden heersen?

7. “Munten van Alexander en zijn opvolgers”

2021

De munten die Alexander de Grote en zijn opvolgers lieten slaan zien er op het eerste gezicht erg Grieks uit. Ze tonen Griekse goden en helden als Zeus, Herakles en Apollo. De teksten op deze munten zijn in het Grieks en het gewicht is gebaseerd op de Attische standaard. Dat heeft historici altijd verbaasd. Is het niet heel erg onverstandig om zo nadrukkelijk een Griekse identiteit uit te dragen als je net een rijk veroverd hebt waarin de meeste inwoners helemaal geen Grieken zijn, maar Syriërs, Feniciërs, Babyloniërs, Iraniërs, *et cetera*? Dat is toch vragen om moeilijkheden?

Bij nadere inspectie lijkt het toch zo zwartwit niet te zijn. Er blijken in de iconografie allerlei signalen te worden gegeven aan de niet-Griekse onderdanen. Want is dat nou Zeus die we daar getrouwd zien zitten, of Baäl? En die naakte kerel met pijl en boog, is dat nou Apollo of is dat de Perzische god Mithra? Of allebei tegelijk misschien, en nog een derde god bovendien?

In deze voordracht bepreken we enkele kenmerkende munten van Alexander en zijn opvolgers, met name de Seleukiden. We ‘lezen’ de uiteenlopende religieus-politieke boodschappen op de deze prachtige zilveren tetradrachmen, en we volgen we enkele belangrijke ontwikkelingen in de muntslag van de Hellenistische rijken.

8. “De nadagen van Babylon: de geschiedenis van de stad in de Hellenistische periode”

2021

Lange tijd was Babylon de machtigste stad en het voornaamste cultuurcentrum in het oude Nabije Oosten. Maar soms lijkt het alsof aan die bloei een abrupt einde kwam toen Alexander de Grote de stad in 331 v.C. veroverde. Niets is minder waar. Het grote prestige van Babylon bleef ook in de eeuwen daarna onverminderd voortbestaan, eerst onder de Macedonische dynastie der Seleukiden en daarna onder de Parthische Arsakiden.

Over deze latere geschiedenis zijn we erg goed geïnformeerd dankzij Babylonische kronieken, de zogeheten Astronomische Dagboeken, het werk van Griekse geschiedschrijvers en niet in de laatste plaats ook Berossos, een Babylonische priester en intellectueel die voor koning Antiochos I een Griekstalig boek schreef over de Babylonische geschiedenis en cultuur, de *Babyloniaca*. Met name in de derde eeuw v.C. bloeiden in Babylon de literatuur, de astronomie en de religie. Die bloei kwam deels vanwege het grote belang van Babylon binnen het rijk van de Seleukiden, die de stad meerdere malen bezochten en als echte Babylonische vorsten een hoofdrol speelden in het belangrijke nieuwjaarsfestival Akītu.

9. “De Slangenzuil in Istanbul”

2021

In het hart van Istanbul, precies in het midden van de voormalige hippodroom, staat het droevige restant van een opmerkelijk, 2500 jaar oud monument: de Slangenzuil. Dit Klassieke monument kent een opmerkelijke continuïteit als sacraal object en vond een plaats in Christelijk, Joods en Islamitisch volksgeloof. Het oorspronkelijke monument, een gouden driehoek gedragen door een driekoppige bronzen slang, was een wij-geschenk van de Grieken aan Apollo na hun overwinning op de Perzen bij Plataia (de namen van 31 poleis die bij Plataia streken zijn nog altijd onderaan de zuil zichtbaar). Constantijn de Grote bracht het monument (de driehoek was toen al verdwenen) naar Constantinopel om zijn nieuwe hoofdstad te markeren als centrum van de wereld. Velerlei sacrale en magische betekenissen zijn in de loop der eeuwen aan de zuil toegekend door Christenen, Moslims en Joden. In het bijzonder gold de Slangenzuil als talisman die de stad beschermde tegen giftige slangen. Ook deden allerlei volksverhalen de ronde over de zuil, met name in de Osmaanse periode. Rond 1700 vielen de drie koppen eraf; slechts een ervan is tot dusverre teruggevonden.

Prof. Dr. H. Teule (Herman) - Emeritus hoogleraar oosters christendom
 Universiteit van Leuven en Radboud Universiteit Nijmegen en oud-directeur
 instituut oosters christendom Nijmegen en Hoogleraar, Theologische Faculteit,
 Katholieke Universiteit, Leuven.

1. Het eertse gesprek van christenen met de islam”

2017

Toen de islam zich in de 7de eeuw in snel tempo verspreidde in het Midden-Oosten, probeerden de christenen daarop een antwoord te vinden. De moslims van hun kant ontwikkelden een *modus vivendi* hoe om te gaan met hun nieuwe, niet-islamitische onderdanen. In deze lezing gaan we in op de plaats van de christenen in de vroege islamitische wereld, de ontwikkeling van het *dhimma*-stelsel, maar ook hoe christenen theologisch en maatschappelijk reageerden op de nieuwe macht-hebbers. Binnen een algemeen politiek-maatschappelijk kader duiden we enkele van de eerste christelijke reacties op de islam, te situeren in de Ummayyadische en vroeg-Abbasidische perioden (661-900).

2. “De kruisvaarders en de christenen in het Midden-Oosten”

2017

Toen de kruisvaarders op het eind van de 11de eeuw voet aan wal zetten in de Arabische wereld, troffen ze daar een veelheid van christelijke tradities aan. Zo kort na het zgn. Oosterse Schisma (1054) hadden ze een duidelijke strategie hoe om te gaan met de Orthodoxe christenen: hun bisschoppen dienden vervangen te worden door Latijnse prelaten, maar ten aanzien van heterodoxe groeperingen zoals Jacobieten en Nestorianen werden pogingen gedaan tot toenadering, vaak op een ongelukkige wijze. In deze lezing wordt ingegaan op de manier waarop kruisvaarders contact zochten met de oostelijke christenen, de misverstanden die dit opriep en de allianties die gesmeed werden. We gaan ook in op de vraag in hoeverre het kruisvaardersavontuur gevolgen had voor de lokale christenen en hun verhouding met de islamitische machthebbers.

Dr. W.J.I. Waal (Willemijn) – Universitair Docent Hettitologie in Leiden (en
 directeur van het NINO), Universiteit Leiden.

1. “Van oorlog tot vrede: de relaties tussen Hatti en Egypte in de Late Bronstijd” 2017

In 1275 v.Chr. vond in Syrië de beroemde Slag bij Kadesh plaats tussen de twee grootmachten Egypte en Hatti, het rijk van de Hettieten. Een kleine twintig jaar later sloten de Egyptische farao Ramses II ende Hettitische koning Hattusili III een verdrag, dat het oudste ons overgeleverde internationale vredesverdrag is. Naast dit verdrag zijn er uit deze periode ook brieven bewaard gebleven van deze tweekoningen en hun echtgenotes, waarin onder meer huwelijksperikelen, vriendschappen en intriges worden besproken. Deze lezing zal aan de hand van deze bronnen de persoonlijke en diplomatieke contacten tussen deze rijken belichten. Met Powerpoint.